

Müzakereci Demokrasi Kuramı ve Toplumsal ve Politik Dönüşümün İmkânları: Kürt Açılımı Üzerine Bir İnceleme

Sezen Ceceli Köse

ÖZET

Bu çalışma Müzakereci Demokrasi açısından Kürt Açılımının imkân ve sınırlarını değerlendirme amacını taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde, demokrasi kuramlarının meşruiyet konusunda özellikle katılım ve farklılık açılarından eksikliklerine değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise alternatif bir yaklaşım olan müzakereci demokrasiye dair teorik ve pratik tartışmalar ele alınacaktır. Ardından müzakereci demokrasi yaklaşımına yapılan eleştiriler ele alınacaktır. Son olarak, Kürt Açılımı olarak sunulan sürecin müzakereci demokrasi açısından nasıl bir anlam ifade ettiği incelenecektir. Nitekim kamuoyunda açılım süreci daha çok pratik süreçler üzerinden ve bu süreçlerin imkân ve sınırları üzerinden tartışılmıştır. Şiddete endeksli bir ortam oluşmuştur. Ancak sürecin demokrasi kuramı açısından anlamı üzerine daha kavramsal bir tartışma fazla yapılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada Kürt Açılımı, hem müzakereci demokrasinin eksiklerini göstermesi bakımından hem de modelin uygulanmasındaki aksaklıklar bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi Teorisi, Katılımcı Süreç, Katılımcı Demokrasi, Kürt Açılımı

Giriş

Bu çalışmada demokrasi tartışmalarının neredeyse son yirmi yılına damgasını vuran en önemli konulardan biri olan müzakereci demokrasi kavramı ve bu kavram etrafında yapılmakta olan teorik ve pratik tartışmalar ele alınmaktadır. Müzakereci demokrasi tartışması temelde demokratik toplumlarda siyasi meşruiyetin felsefi ve pratik temelleri ile ilgili bir tartışmadır. Müzakereci demokrasi kuramı liberal, cumhuriyetçi ve toplulukçu (communitarian) demokrasi kuramlarının meşruiyet konusundaki eksikliklerini göz önünde bulundurarak alternatif olabilecek bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Liberal demokrasiye yöneltilen en temel iki eleştiri farklılık ve

katılım konusundaki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Müzakereci demokrasiyi ağırlıklı olarak katılım eleştirisine çözüm olabilecek şekilde siyasi süreçleri merkeze alan bir yaklaşım belirlemiştir. Farklı kimliklerin kamusal alanda temsilini esas alan bu noktada çok kültürcülük ve çok kültürlü vatandaşlık¹ tartışmaları farklılık sorunlarına açılımlar getirmeyi hedeflemiştir. Meşruiyet konusuna ek olarak demokratik süreçlerin pratik işleyişine dair önemli öneriler sunmaktadır. Bunun yanı sıra müzakere günü, müzakere anketi, yurttaş jürileri, e-demokrasi vb. gibi toplumsal katılımı destekleyici yaratıcı enstrümanlar ortaya koymaktadır.²

Çalışmanın ilk bölümünde, liberal ve cumhuriyetçi demokrasi modellerinin müzakereci demokrasi kuramının ortaya çıkmasına neden olan kavramsal ve pratik eksiklikleri dile getirilerek müzakereci demokrasi kuramının bu noktalarda ortaya koymaya çalıştığı alternatif bakış açısı irdelenecektir. İkinci olarak müzakereci demokrasi kavramının genel özellikleri, kavramsal ön kabulleri ve düşünce rasyonalitesi tartışılmaktadır. Üçüncü olarak, müzakereci demokrasi yaklaşımına yapılan eleştiriler ele alınacaktır. Son olarak da Kürt Açılımı süreci, müzakereci demokrasi açısından değerlendirilecektir. Kürt Açılımı olarak sunulan sürece dair kamuoyunda çok fazla şey söylendi. Bunlar daha çok pratik süreçler ve bu süreçlerin imkân ve sınırları üzerinden tartışıldı. Şiddete endekli bir ortam oluştu ve açılımın mantığına dair daha kavramsal bir tartışma fazla yapılmadı. Bu sebeple bu çalışmada, bir model olarak seçilen müzakereci demokrasinin uygulanmasındaki sorunlar kadar bu yöntemin sınırlılıklarını da göstermesi bakımından Kürt Açılımı incelenmeye çalışılacaktır.

Liberal Demokrasi Meşruiyet Sorunları ve Müzakereci Demokrasi'nin Doğuşu

Liberal demokrasi, özellikle 1980'lerden itibaren ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Ulus-devletlerin yetki ve sorumluluk alanlarını daraltan özelleştirme, yerelleşme ve de-regülasyon politikaları; liberal demokrasinin katılım boyutunun eksik olduğunu ve halkın seçimiyle gelmiş olan sınırlı sayıda temsilcinin çıkarının, hiçbir zaman temsil ettikleri halkın çıkarıyla tam olarak örtüşmeyeceği için bir temsil kriz yaşadığını savunan tezler ileri sürülmüştür. Bu tezlerin çıkış noktası, alınan kararlardan etkilenen yurttaşların karar alma süreçlerinden dışlanmalarıdır. Temsil mekanizması, siyasal karar alma işini belirli aralıklarla yapılan seçimlerle iş başına gelen siyasetçilere ya da uzmanlaşmış bürokratlara bırakan bir yöntem olmakla eleştirilmektedir. Liberal

¹ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

² David Held, *Models of Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2006), ss. 246-252.; Bruce A. Ackerman, James S. Fishkin, "Deliberation Day" içinde James .S. Fishkin, Peter Laslett (der.), *Debating Deliberative Democracy, Philosophy, Politics and Society Series 7* (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), ss. 7-31; Amy Gutmann, Dennis Thompson, *Why Deliberative Democracy* (Princeton NJ: Princeton University Press, 2004), ss. 139-189.

demokrasinin yüzeysel kaldığı ve katılım boyutunu ihmal ettiği varsayımı üzerinden onu derinleştirmeye yönelik olarak "cumhuriyetçi yurttaşlık" (Arendt), "radikal demokrasi" (Laclau ve Mouffe), "güçlü demokrasi" (Barber) gibi modeller geliştirilmektedir.³

Müzakereci demokrasi modeli, liberal demokrasinin eksiklerinden yola çıkılarak formüle edilmiştir. Müzakereci demokrasiye göre yasanın meşruiyeti, onun çıkarları sadece dengeli bir şekilde temsil etmesine değil yasanın ondan etkilenen herkes tarafından mantıklı olarak kabul edilmesine bağlıdır. Mantıklı kabul edilebilirlik ise ancak serbest ve açık müzakere şartları içinde sağlanır. Jürgen Habermas ve takipçileri tarafından ortaya konulan modelde müzakereci yaklaşımın temel amacı, özellikle halk egemenliği kavramı olmak üzere demokratik teorinin klasik kavramlarını iletişimci anlamda yeniden düzenlemektir.⁴ Müzakereci demokrasi bu anlamda sadece bir siyaset biçimi olmayan demokrasi olarak kamusal iktidar kullanma yetkisini özgür tartışmayı kolaylaştıran toplumsal ve kurumsal koşullar çerçevesine bağlar.⁵ Özgür ve eşit vatandaşlar, kamu müzakerelerine katılarak politik karar almayı ve kendi kendini yönetmeyi meşrulaştırma işlevi görürler. Buradaki ana amaç müzakere süreçleri sayesinde halkın tercihleri incelemesi ve test edebilmesini sağlamaktır.⁶

Müzakereci demokrasi kuramının en önemli teorisyenlerinden olan Şeyla Benhabib'e göre meşruiyet, karmaşık toplumlarda "ilgi alanını oluşturan meseleler hakkında herkesin katıldığı özgür ve kısıtlanamaz kamusal müzakereden kaynaklanmaktadır."⁷ Meşruiyetin kaynağı bireylerin daha önceden belirlemiş oldukları kararlar değil bu kararların oluşma sürecindedir.⁸ Müzakereci demokrasi anlayışı, temsile dayalı sistemden ziyade aktif yurttaş katılımını önceleyen bir yaklaşımdır. Bu katılımı sağlayabilecek toplumsal süreçler ve kurumlar müzakereci demokrasinin işleyişi açısından hayatidir. Kısacası, müzakereci demokrasi modeli, demokrasiyi kamusal bir süreç olarak

³ Ahmet Özalp "Liberal Demokrasinin Derinleştirilmesi Gereği ve Müzakereci Demokrasi" *Uluslararası Davraz Kongresi* (Süleyman Demirel Üniversitesi, 24-27 Eylül 2009), s. 2, (Yayınlanmamış tebliğ).

⁴ Şaban Sitembölükbaşı, "Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi" *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (Cilt 5, Sayı 10, 2005), s. 147.

⁵ Jashua Cohen "Müzakereci Demokraside Usul ve Esas" içinde Şeyla Benhabib (der.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), ss. 146-147.

⁶ Held, op.cit. dipnot 2, s. 237.

⁷ Şeyla Benhabib, "Müzakereci Bir Demokratik Meşrutiyet Modeline Doğru" içinde Şeyla Benhabib (der.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), s. 102.

⁸ Held, op.cit. dipnot 2, s. 238.

görür ve yurttaşların kamusal müzakere yoluyla birlikte akıl yürütmesini öngörür.⁹

Bu yaklaşım yirminci yüzyılın en önemli siyaset düşünürlerinden biri olan Jürgen Habermas tarafından merkezi olmayan bir toplum imgesi olarak ifade edilmiştir.¹⁰ Locke'cu görüşte demokratik süreç devlet yönetimini bireylerin çıkarlarına uygun biçimde programlamasına yardımcı olur. Toplum ise özel kişiler arasında piyasanın düzenlendiği bir etkileşim ağı olarak tanımlanır.¹¹ Cumhuriyetçi kuramda ise devletin ve toplumun nötr bir müzakere alanının ötesinde anlamı ve işlevi vardır. Siyaset bu yaklaşıma göre toplumsal süreçleri belirleyen temel kurumlardır.¹² Her iki yaklaşımda da devlet merkezi bir role sahiptir. Liberal yaklaşımda piyasanın savunucusu olan bir aktör, cumhuriyetçi modelde ise ahlaki değerlerin kuramsallaşmış şekli olan toplumsal normların ve hukukun bekçisidir. Liberal ve cumhuriyetçi modellerin eleştirisi yeni bir kuramı gerekli kılmaktadır. Habermas'ın öne sürdüğü bu modele göre demokratik toplumun merkezi ve şekillendiricisi devlet değil toplumsal süreçlerdir.¹³ Merkezi olmayan bu modelde, sivil toplum ve toplumsal iletişim ve müzakereyi sağlayan süreç ve kurumlar üzerinden işlerlik kazanmaktadır.

Temelde temsil sistemine dayalı liberal demokrasilerde bireyler karar alma yetkilerini temsilcilere devretmektedirler ve bundan sonra birey olma ve siyasi süreçleri yönlendirme şanslarını kaybetmektedirler.¹⁴ Üstelik siyasiler her ne kadar vatandaşlar adına kararlar alsalar da siyasi çıkarları, siyasi arka planları ve faaliyetleri ile vatandaşın yaşamı ve hayata bakış açısı arasında derin farklılıklar olabilmektedir. Buna seçim sisteminin çoğunluğa dayanarak bazı grupların temsile dahil edilmediğini de ekleyebiliriz.¹⁵ Bu pürüzleri gidermek için kamusal meselelerde referandum mekanizması devreye girebilir ya da gerek sivil toplum örgütleri gerekse çıkar grupları da siyasal karar alma mekanizmalarını etkilemeye çalışabilir.¹⁶ Ancak tüm bu mekanizmalara rağmen vatandaşlar kendilerini ilgilendiren karar süreçlerine yeterince müdahil olamamaktadırlar. Dolayısıyla halkın çıkarlarının temsilcisi olması gereken siyasetçiler kendi sınırlı çıkarları doğrultusundaki düzenlemeleri yeterli sivil

⁹ Iris M. Young, "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde" içinde Şeyla Benhabib (der.) *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), ss. 175-176.

¹⁰ Benhabib, op.cit. dipnot 7, s. 15.

¹¹ Jürgen Habermas, "Demokrasinin Üç Normatif Modeli" içinde Şeyla Benhabib (der.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), s. 37.

¹² Ibid., s. 40.

¹³ Benhabib, op.cit. dipnot 7, s. 15.

¹⁴ Esra Şimşir, "Liberal Demokrasinin Demokratikleştirilmesinde Alternatif Usuller: Müzakereci Demokrasi Kuramları ve Sıkıntıları" içinde Bican Şahin (der.), *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar* (Ankara: Orion Kitapevi, 2008), s. 110.

¹⁵ Sitembölükbaşı, op.cit. dipnot 4, ss. 140-141.

¹⁶ Bican Şahin, "Liberal Demokrasinin Temelleri" içinde Bican Şahin (der.), *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar* (Ankara: Orion Kitapevi, 2008), s. 11.

kamusal denetim süreçlerinden geçmeden uygulamaya geçirmektedirler. Gittikçe karmaşıklaşan ve teknik hale gelen siyasi karar alma mekanizmaları meşruiyet sorununa neden olmaktadır.¹⁷ Demokratik Batı toplumlarında, kendilerinin siyasi karar alma mekanizmalarına etkilerinin bulunmadığını fark eden bireyler zamanla siyasete olan ilgilerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu ise siyaset alanının zamanla özel çıkar grupları tarafından yönlendirilmesine neden olmuştur. Konuların ehli olmayan kitleleriyle, siyaset mekanizmalarında belli yeteneklere sahip elitler arasındaki asimetrinin, siyasetin işleyişi konusunda ikinci grubun işini kolaylaştırdığını iddia eden James Fishkin, Batı toplumlarındaki oy kullanma oranlarındaki düşüşü bu bilgi ve pratik asimetri ile temellendirmektedir.¹⁸

Müzakereci demokrasi modeli katılım sorununa cevap verme amacındadır. Müzakereci demokrasi kuramı, bunun için; siyasi süreçlere, temelde belli hedeflere ulaşmaya dayalı araçsal bir mantıkla yaklaşan liberal yaklaşıma, araçsal mantığın ötesinde bir boyut katmayı amaçlamaktadır. Habermas'ın "iletişimsel rasyonellik" olarak ifade ettiği rasyonellik anlayışı bu araçsallığın ötesine geçerek, rasyonelliğin mantığını iletişim ve koordinasyon şeklinde yeniden tanımlamıştır.¹⁹ Bilgilenmiş tartışma ortamı, kamusal akıl ve tarafsız gerçek anlayışı ve ideali müzakereci demokrasi için temel gerekliliklerdir.²⁰ Buna göre hiçbir değer, perspektif, bakış açısı bu gereksinimlerle ve katılımcı süreçlerle temellendirilmeden doğru veya geçerli sayılmamalıdır.²¹ Pratik siyasetin alanını makro kurumlardan, toplumun tabanı ile iletişim içindeki sivil toplum sahasına kaydırmaktadır. Bu belki de Habermas'ın "merkezsiz siyaset" ifadesinin ötesinde, merkezi tabana, daha doğrusu gayri resmi iletişim ağlarına yaymaya çalışan bir yaklaşımdır.

Müzakereci Demokrasinin Ayırt Edici Özellikleri

Toplumun tümünü derinden etkileyebilecek bir fikir ayrılığı söz konusu olduğunda meşru kararlar nasıl alınabilir? Fikir ayrılığın konusu, toplumda birbiriyle uyumsuz değer sistemleri veya birbiriyle taban tabana zıt çıkarlar olabilir. Bu çıkarların ve birbiriyle uymayan değer sistemlerinin tartışılmaya açılması, çoğu zaman tartışmalı konuyu gölgede bırakabilmektedir. Örneğin ABD'deki sağlık reformu veya Türkiye'de ana dilde eğitim tartışmaları, teknik mesele olmanın ötesinde toplumda birbiriyle çelişen değer sistemlerinin

¹⁷ Jürgen Habermas, *The Legitimation Crisis* (Boston: Beacon Press, 1976), s. 274; Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and Rationalization of Society* (Boston: Beacon Press, 1984), ss. 85-86; James S. Fishkin, *Democracy and Deliberation: New Direction for Democratic Reform* (New Haven, CT: Yale University Press, 1991), s. 54.

¹⁸ James S. Fishkin, *Democracy and Deliberation: New Direction for Democratic Reform* (New Haven, CT: Yale University Press, 1991), ss. 19-21.

¹⁹ Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and Rationalization of Society* (Boston: Beacon Press, 1984), ss. 86-99.

²⁰ Held, op.cit. dipnot 2, s. 232.

²¹ Ibid., ss. 232-234.

tartışma alanına dönüşmüştür. Taraflardan bir kısmının sadece salt çoğunluk sayesinde diğerini devre dışı bırakması ise bölünmüşlüğü daha da belirgin hale getirecektir. Müzakereci demokrasi anlayışı bu noktalarda ortak değerler veya çıkarlar üzerinden imkânsız bir uzlaşma arayışına girmeye çalışmaz. Azınlıklara belli konularda açıklamalar getirmeksizin kendi çıkarları karşısındaki kararları kabul etmelerini beklemenin de yanlış olduğunu savunur.²²

Habermas'a göre, etik tarzda bir söylem tek başına yasanın demokratikliğini sağlamaz. "Müzakereci siyaset, adil biçimde düzenlenmiş bir pazarlık süreçleri ağına ve her biri farklı iletişimsel ön kabullere ve usullere dayanan pragmatik, etik ve ahlâki söylemler de dahil tartışma biçimlerine bağlı algılanmalıdır. "Liberal demokrasi: çekişen çıkarlar arasındaki uzlaşmalardan çıkar."²³ Söylem kuramı müzakereci siyasetin başarısını, toplu eylemde bulunan yurttaşlara değil buna denk düşen iletişim usullerinin ve koşullarının kurumsallaştırılmasına dayandırır. Usule bağlı hale gelen merkezsizleştirilmiş bir toplum imgesi öngörür. "İletişimsel güç hukuki olarak kurumsallaşmış irade oluşumu ile kültürel bakımdan harekete geçirilmiş halk kesimleri arasındaki etkileşimden kaynaklanır."²⁴

Müzakereci demokrasi, Liberal kuramdaki gibi sonuca endeksli bir çıkar anlayışına tam olarak karşı olmamakla beraber, sonuca götüren toplumsal müzakere ve tartışma süreçlerinin ortak çıkarları belirleme konusunda ve bireylerin ve grupların bu çıkar ve kararlara ikna olması konusunda daha etkili bir yöntem olduğunu iddia etmektedir. Müzakereci demokrasi modeline göre, bir yönetim biçimindeki kolektif karar alma süreçleri açısından meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın gerekli koşulu ortak çıkar gibi görünen şeylerin eşit bireyler arasında rasyonel ve adil biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçlerinden kaynaklanmasıdır.²⁵ Burada müzakereci demokrasi makul çoğunluk olgusuna atıf yaparak halkın yetki vermesi fikrine belirleyici içerik kazandırmaktan öte kamusal muhakemeyi siyasi gerekçelendirmenin merkezine oturtur. Tercihleri değiştirme gayesinden ziyade başkalarının haklı nedenlerle uygun göreceği düşünceler etrafında savunma ve eleştirileri önemli görür.²⁶ David Held bu durumu "çıkarcı dille mantık dilinin yer değiştirmesi" olarak yorumlar. Bu durumu, sadece bilgi havuzunun oluşması ya da görüş alışverişi ile değil aynı zamanda muhakeme ve test etme imkânı vermesi dolayısıyla savunur. Çünkü bu muhakemenin, hem karmaşık problemlerin daha geniş kavranmasını ve çıkarların parçalı yapısını göstermesini sağlayabileceğini

²² Amy Gutmann, Dennis Thompson, *Why Deliberative Democracy* (Princeton NJ: Princeton University Press, 2004), ss. 3-4.

²³ Habermas, op.cit. dipnot 17, s. 43.

²⁴ Ibid., s. 49.

²⁵ Benhabib, op.cit. dipnot 7, s. 105.

²⁶ Cohen, op.cit. dipnot 5, ss. 142-147.

hem de birtakım mutlak görüşlerin çoğunluğun çıkarlarını temsilde başarısız olduğunu ortaya çıkartabileceğini ileri sürer.²⁷

Toplumsal müzakerelerin yürütülebilmesi için belli başlı iletişim normlarının kabul edilmesi gerekmektedir. Bu normların gerekliliği belki de müzakereci demokrasi anlayışının en zayıf yönüdür. Benhabib iletişim normlarını üç ana başlık altında sıralamıştır:

- i) Eşitlik ve simetri normları: konuşma edimlerini başlatma, soru sorma, sorgulama ve tartışma açma bakımından herkes aynı fırsatlara sahiptir;
- ii) Herkesin belirlenen konuşma konularını sorgulama hakkı vardır;
- iii) Herkesin bizzat söylem usulünün kuralları ve bunların uygulanma veya yürütülme tarzı hakkında savlar ortaya atma hakkı vardır.²⁸

Aslında Habermas'ın daha önceki çalışmalarında "ideal konuşma durumu"²⁹ (ideal speech situation) olarak tanımladığı normlar benzer özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.³⁰ Müzakereci demokrasi modeli pratik bir rasyonellik öngörür. Herkesin müzakere söylemi başlatmada eşit şansı vardır ve hiçbir sonuç önceden belli değildir. Burada amaçlardan ilki, yeterince temsil edilmeyen çıkarlara temsil imkânı sağlayarak siyasal eşitliği sağlamada yardımcı olmaktır. Bu şekilde kamusal yetkinin güçlenerek ortak yararın gelişimine yardımcı olacağını öngörür. İkincisi, gerek yeterince temsil edilmeme sorunlarıyla uğraşmaya gerekse daha işlevsel görevler yerine getirmeye yönelik doğru birlik ortaya çıkarmaktır; çünkü bu doğal olarak ortaya çıkmamaktadır.³¹

Müzakereci demokraside rasyonellik ilkesi, iletişimsel rasyonellik temel noktalardan biridir.

Çoğunluk kuralı, adil ve rasyonel bir karar usulüdür. Sadece meşruiyetin sayılarda yatmasında değil; aynı zamanda eğer halkın çoğunluğu belli bir noktada söylemsel müzakere sürecinin sonucuna olabildiğince yakın olarak dile getirilmiş nedenlere dayanarak, sonuç A'nın yapılması gereken şey olduğu kanısına varmışsa, bu sonuç bir başka grup tarafından uygun gerekçelerle sorgulanıncaya kadar geçerliliğini sürdürebilir.³²

²⁷ Held, op.cit. dipnot 2, ss. 237-238.

²⁸ Benhabib, op.cit. dipnot 7, s. 105.

²⁹ Gerçek fikir birliğine ideal konuşma durumu neticesinde ulaşılabileceğine inanan Habermas (1984: 109-111), bütün potansiyel katılanların söylemi başlatmada ve sürdürmede eşit şansı vardır. Ayrıca her söyleneni eleştirme, açıklama, gerekçelendirme ve yalanlama hakları vardır. Kısaca kısıtlama ve zorlamanın olmadığı "ideal konuşma durumu" eşit bireyler arası özgürlük, rasyonellik ve aşkın hakikat anlayışı kıstaslarını içermelidir.

³⁰ Habermas, op.cit. dipnot 19, ss. 99-101, 286-287.

³¹ Cohen, op.cit. dipnot 5, ss. 162-163.

³² Benhabib, op.cit. dipnot 7, s. 109.

Sonucun meşruiyetini sağlayan yalnızca sayılar değil izlenen rasyonel müzakere usulleridir.

Müzakereci demokrasi modeline göre; herkesin rasyonel olarak kabul edebileceği işbirliği koşullarının oluşturulabilmesi esastır. Çıkar çatışmalarının ötesinde işbirliği şartlarının gerekliliğine ikna olma müzakereci demokrasinin temelidir. Bu durumu "birleştiricilik eksiği" olarak tanımlayan Joshua Cohen, dışlanmış çıkarların örgütlü temsilini kamu güçlerini kullanarak desteklemesi bakımından olumlamaktadır. Çünkü resmi siyasal arenalar dışında kurulan dayanışmaların dar bir yaklaşımla belirli gruplar üzerinde odaklanması şeklinde örtük varsayımını reddeder ve kurumsal buluşçuluk önerir.³³

Müzakereci demokrasi, ideal konuşma durumunu (ideal speech situation) öngörerek iletişim ve etkileşimin artmasına vesile olur. Söze verilen önem ya da konuşma ediminin merkezileştirildiği demokrasi kavrayışı temelinde oluşan kamusal alan, "iletişimsel eylem", "iletişim etiği" ve "ideal konuşma durumu" olmak üzere üç temel kavram ekseninde var olmaktadır.³⁴ Müzakereci demokrasi modeline göre, "iletişimsel edimler" siyasi katılımın temelini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, öncelikle bir karardan etkilenen her öznenin (yurttaş) söylem oluşturma sürecine yani tartışmaya eşit biçimde katılma hakkı olduğu sonucu çıkmaktadır. İkincisi, söyleme katılan herkesin herhangi bir sava itiraz etmek için soru sormaya, yeni bir sav ileri sürmeye, öne sürdüğü savları tanımlamaya, davranış, arzu ve isteklerini ifade etmeye hakkı vardır. Hiçbir konuşmacı tartışma süreci içerisinde içsel (manevi) ya da dışsal (fiziksel) bir zorlamayla engellenemez. Söylem kuralı, rasyonel iletişimin ürünü olan bir uzlaşmayı hedeflemektedir.³⁵ Bunları "söze katılma", "söz oluşturma", "tartışma oluşturma", "soru oluşturma", "sorgulama" ve "ikna edebilme" yetileri olarak da özetleyebiliriz.³⁶

Müzakereci demokrasinin en önemli özelliği, alınan kararlarla ilgili gerekçelendirme ve açıklama gerekliliğidir. Vatandaşlar veya temsilcileri, almış oldukları kararlara dair belli gerekçeler belirtmek zorundadırlar. Bu gerekçeler ise eşit ve özgür bireylerin alınan kararlarla ve bu kararların muhtemel sonuçları ile uzlaşmalarını sağlayacak nitelikte ifadelendirilmek zorundadırlar.³⁷ Gerekçelendirme anlayışı sayesinde müzakereciler, başkalarının kabul edebileceği düşünceler üretirler. Bu sayede kendilerinin doğru gördüklerine cazip nedenler arayacaklardır.³⁸ Buna müzakereci demokrasinin bağlayıcı olan kararları üretmeyi hedeflemesi eklenince daha anlamlı olmaktadır. Çünkü müzakere süreci, ürün olarak akademik seminerlerde veya televizyon

³³ Cohen, op.cit. dipnot 5, s. 163.

³⁴ Şimşir, op.cit. dipnot 14, s.117.

³⁵ Özalp, op.cit. dipnot 3, s. 9.

³⁶ Şimşir, op.cit. dipnot 14, ss. 118-119.

³⁷ Gutmann, Thompson, op.cit. dipnot 22, s. 3.

³⁸ Cohen, op.cit. dipnot 5, ss. 147-148.

şovlarında olduğu gibi yalnızca kamuoyu oluşturmayı veya fikir ortamını etkilemeyi hedeflemez. Alınan kararların bağlayıcı olması müzakere sürecine ayrı bir ciddiyet katar. Adil tartışma koşulları ve daha sonraki eylemin müzakerenin sonuçlarına göre belirleneceği beklentisi tarafları daha özgecil hareket edip sorunları çözmeyi amaçlayan tartışma kapsamında başkalarının kabul edebileceği koşullar bulmaya özendirir.³⁹ Nihayetinde müzakereciler "en iyi karar" da uzlaşacaklardır.⁴⁰

Müzakereci demokrasi kuramının bir diğer gerekliliği, müzakerelerin kamuya açık ve şeffaf olmasıdır. Tüm vatandaşların kendilerini ilgilendiren düzenlemelere dair kararlardan ve bu kararların gerekçeleri ve alınış süreçlerinden haberdar olmaları gerekmektedir.⁴¹

Gutmann ve Thompson'a göre müzakereci demokrasinin bir diğer önemli özelliği, müzakere sürecinin dinamik olmasıdır.⁴² Bunun anlamı, alınan gerekçeli kararların belirsiz bir geleceğe kadar geçerli sayılmayacağıdır. Bu kararları almayı sağlayan gerekçeler ve ortam değişmişse, aynı kararlar benzer süreçlerle değiştirilebilir veya tamamen geçersiz kılınabilir. Zaten siyasal ihtilafı çözmekle ilgilenen müzakereci demokraside ortak fayda bu süreçte icat edilmemekte, biçimlendirilmektedir. Bu ortak faydanın, müzakere sürecine katılan taraflar tarafından üretilmesi anlamına gelmektedir. Yani ortak faydanın önceden mevcut belirli normatif bir statüsü yoktur.⁴³

Tüm bu özellikler yan yana konulduğunda vatandaşlar tarafından ulaşılabilen, denetlenebilen, katılımcı bir demokratik süreç ortaya çıkar. Alınan kararların meşruiyeti ise müzakere sürecinin yukarıda belirlenen şartlara uyumu ile ilgilidir. Özetle; müzakereci demokrasi kuramını savunanlar, demokratik hayatın niteliğini geliştirme/genişletme ve demokratik sonuçları artırma amacıyla demokratik prosedür ve kurumların meşruluğunu müzakereci unsurlarla güçlendirmeyi umarlar.⁴⁴ Müzakereci sürece ilk olarak, topluluk kararlarını meşrulaştırılmasına yardım etmesinden dolayı başvururlar. Üstelik bununla beraber halkın kamu işlerine daha ilgili, istekli hale getirilmesini amaçlarlar. Bu sürecin tercih edilmesindeki bir diğer neden ise karar alma süreçlerinde karşılıklı saygıyı desteklemesidir. Ancak her ne kadar özgecil hareket eden bireyler çatışmaları uzlaştırmada en iyi çözümü bulmaya çalışsa da müzakerenin asıl artışı uyumsuz değerleri uyumlu hale getirmeye çalışmayıp, katılımcılara karşıt görüşün ahlaki değerlerini tanıma imkânı vermesidir.⁴⁵ Kısaca iletişim usul ve koşullarının kurumsallaşmasını öngören müzakereci demokrasi modeli, bu sayede sonuca ulaşılabilen bir toplumsal

³⁹ Ibid., ss. 166-167.

⁴⁰ Şimşir, op.cit. dipnot 14, s. 119.

⁴¹ Gutmann, Thompson, op.cit. dipnot 22, ss. 5-6.

⁴² Ibid., s. 6.

⁴³ Sitembölükbaşı, op.cit. dipnot 4, s. 148.

⁴⁴ Held, op.cit. dipnot 2, s. 238.

⁴⁵ Gutmann, Thompson, op.cit. dipnot 22, s. 11.

müzakerenin gerçekleşebileceğini savunur. Tartışma süreçlerinin hem ortak çıkarları belirleyeceğini hem de bireylerin ve grupların bu çıkar ya da kararlara ikna olmasında daha etkili bir yöntem olduğunu temel alır.

Müzakereci Demokrasiye Yönelik Eleştiriler

Müzakereci demokrasiye dair eleştiriler oldukça çok yönlüdür. Bir kere, modelin uygulanabilirliğine dair eleştiri öncelikle hem müzakere platformunun nerde nasıl oluşturulacağını öngörülmemesine hem de müzakere sonucunda bireylerin "en iyi karar" da uzlaşma sağlaması varsayımına yöneliktir. Çünkü Habermasçı bakış açısı liberal demokrasiye eleştiri getirirken aynı zamanda liberal kurumlar içerisinde müzakereci demokrasiyi öngörmektedir.⁴⁶ Bu sebeple müzakereci demokrasi, liberal demokrasiyi tamamen yadsıyan bir alternatif model olmaktan çok temel ilkelerini kabul eden ve onu derinleştirmeyi amaçlayan bir çaba olarak görülebilir. Bu açıdan kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen Habermas'ın müzakereci demokrasisi; politik iletişim, kamusal alan, anayasal yurttaşlık, kamusal tartışma gibi ampirik çalışmalara yön veren teorik çerçeveler sunmakla önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁷

Müzakereci demokrasinin bundan daha sıkıntılı olan noktası ise en iyi ya da ortak yarara ilişkin karar çıkacağına dair varsayımdır. Ancak ortak yarar ilkesinin müzakereci bir değerlendirmesinin, yurttaşların kendi çıkarlarını hiç öne çıkarmayan kamusal yönetim sistemini reddettiğini⁴⁸ dile getirseler de uzlaşmaya varmayı amaçlayan müzakere süreçleri ya hareket noktası ya da hedef olarak ortak yarara vurgu yapmaktadır.⁴⁹ Bu durum da müzakereci modelin birlik oluşturma çabası gütmemesinden kaynaklı uygulamada bir takım dışlayıcı önyargıları barındırmasına ve sonuçları bakımından da buna sebep olmasına dair eleştirilere maruz kalmasına sebep olur.⁵⁰ Üstelik müzakere ortak bir kanaate ulaşacak şekilde yurttaşların çoğunun başlangıçtaki görüş ve inançlarını değiştireceği konusundaki aşırı iyimserliğe sahiptir. Bu, oldukça dışlayıcı bir tarza kolayca dönüşebilir. Yani daha en başından katılımın kapsayıcılığını etkileyebilir. Siyasette "iktidar" yerine "akıl" kavrayışıyla çözüm üretmeye çalışan müzakereci demokrasi modeli, bu kapsamda resmi ve genel konuşmaya öncelik tanıyabilir. Bu durum, müzakerelerde seçkin bir atmosferin oluşmasını sağlayabilir.

Müzakereci demokrasiye yönelik bir diğer eleştiri, müzakereci anlayışın temelinde akıl yoluyla toplumsal dünya hakkında tam bir bilgiye ulaşabileceğimize ilişkin modernist varsayım yatmasıdır. Bunun nedeni,

⁴⁶ Şimşir, op.cit. dipnot 14, s. 120.

⁴⁷ Özalp, op.cit. dipnot 3, s. 10.

⁴⁸ Cohen, op.cit. dipnot 5, s. 156.

⁴⁹ Young, op.cit. dipnot 9, s. 174.

⁵⁰ Ibid., ss. 177, 180-181.

rasyonel müzakerecinin sonunda bütün siyasi sorunlara yegâne doğru cevapları verebileceği düşünülmesidir.⁵¹ Kısaca, dil kullanma kapasitesi ve yeteneği ile ilgili asimetriler toplumsal eşitsizliklerin müzakereler üzerinden yeniden üretilmesine neden olabilir ve üstelik karşılıklı konuşma edimi tek başına demokrasinin meşruiyetini sağlamaya ne derece yeterli olacağı şüphelidir. Çünkü çatışmacı ve uzlaşmaz söylemler toplum içerisindeki yerleşik ayrımların daha fazla kutuplaşmasına neden olabilir ve müzakere sürecindeki aktörlerin ancak iletişimsel rasyonalite ile ortak bir kararda uzlaşabilecekleri fikri kolayca unutulabilir.

Müzakereci demokrasinin meşruiyeti önemli ölçüde ona katılan vatandaşların kapsamlılığına dayansa da bu kapsamlılığı sağlamada bir takım sıkıntılar vardır.⁵² Iris Marion Young'a göre, müzakereci demokrasi yeterli bir ortak anlayış olduğunu farz eder. Siyasette iktidar yerine akıl kavrayışıyla çözüm üretmeye çalışan müzakere normları, resmi ve genel konuşmaya öncelik tanır. Bu ise iyi eğitilmiş, orta sınıftan beyaz erkekleri öngörmektedir. Çünkü nesnellığı soğukkanlı ve duygusal ifade, mimik ve jestlerden arındırılmış kabul ederek seçkin ve üst sınıf egemenliğine dayanmakta ve özellikle kadın ve ırksal azınlıkları dışlamaktadır.⁵³ Buna ek olarak, konuşma ve üslup kurallarına önem veren müzakereci demokrasi, Habermas'ın en ikna edici savının en iyi sav kabulüyle adeta konuşmayı rasyonelliğe bağlaması bakımından oldukça sorunludur. Böyle bir rasyonellik algısı, en iyi savın en iyi karar olmaması ve tek iyi sav olmaması durumlarında oldukça yetersiz kalmaktadır. Üstelik Habermas, nihai kararın müzakere sonunda alınacağını vurgulamaktadır.⁵⁴

Müzakereci demokrasinin zayıflıklarından bir diğeri de toplum içerisindeki sosyal, ekonomik ve siyasi eşitsizlikleri göz ardı ederek tüm aktörlerin müzakere sürecine eşit düzeyde katkıda bulunması gerektiğini temel almasıdır. Böyle bir analiz, toplumsal güç ilişkilerini yeterince dikkate almamakla eleştirilmektedir. Yerleşik güç ilişkileri ve eşitsiz yapılanmalar müzakere sürecinde bu çarpık güç ilişkilerini yeniden üretebilecek bir hal alabilir. Güç hiyerarşileri bu şekilde yeniden üretilebilir.⁵⁵ Young ise insanları eşit konuşmacılar olmaktan alıkoyan toplumsal gücün sadece ekonomik ve siyasi baskılardan kaynaklanmadığını, insanların konuşmaya hakkı olup olmadığına dair içselleştirdiği duygularından ve bazı insanların konuşma üslubunun değersiz gözüktüğü bazılarındakinin yükseltilmesinden meydana geldiğini ifade eder.⁵⁶ Bu anlamda müzakereci demokrasinin mevcut güç farklılıklarını ortadan kaldıramadığı gibi bunları derinleştirme ihtimali vardır. Kısacası müzakereci

⁵¹ Mustafa Erdoğan, "Müzakereci Demokraside Sorunlar", *STAR*, 4 Nisan 2009. <http://www.stargazete.com/mobil//mustafa-erdogan/-muzakereci-demokrasi-de-sorunlar-haber-179685.mob>, (Erişim Tarihi 26 Ocak 2011).

⁵² Sitembölükbaşı, op.cit. dipnot 4, s. 157.

⁵³ Young, op.cit. dipnot 9, ss. 177-183.

⁵⁴ Şimşir, op.cit. dipnot 14, ss. 122-123.

⁵⁵ Ibid., s. 125.

⁵⁶ Young, op.cit. dipnot 9, s. 178

demokrasinin yerleşik eşitsizlikleri çözmeye başarılı olduğu şüphelidir. Çünkü müzakereye katılan şahısların eşit konuşma hakkı, sorgulama hakkı olması fikirleri uygulamada gerek konuşma üsluplarına yaptığı seçkin tavrıyla gerek kişilerin önyargılarını kırmanın kolay olmayacağı gerçeğiyle ne derece gerçekleştiği yeterince açık değildir.

Müzakerelerin sağlıklı yürütülebilmesine dair eleştiriler de vardır. Müzakere işlemi, kuramsal olarak duygusallıktan ve önyargılardan uzak olarak akılcı temelde ikna yoluyla tartışmaların yapılmasını öngörmektedir. Ancak bireylerin özel bir eğitim ve gayret gerektiren bu niteliklere sahip olmaları kolay olmayacağından, önyargılı davranma ve duygusal düşünme riski her zaman var olacaktır. Üstelik bireyler müzakere masasında vazgeçebilecekleri gibi müzakere aşamasına geçmeden konu tespiti, bilgi ve tanıkların belirlenmesi aşamalarında da tartışabilirler.⁵⁷ Müzakereci demokrasinin kuramcılarının öngördüğünün aksine iddialı ve kapışmacı konuşmalar duruma hâkim olabilir ve çatışma üretebilir.⁵⁸ Hatta müzakereci demokrasinin küçük ihtilafları büyük ahlaki ilke ihtilaflarına dönüştürebilme ve böylece önü alınamayacak bir muhalefeti ve siyasal çözümsüzlükleri teşvik etme ihtimali vardır.⁵⁹ Bunun yanı sıra herkesin aynı dili kullanmayı tercih etmediği uygulamalarda müzakereci demokrasinin rafa mı kaldırılacağı yoksa mevcut durumda devam mı edeceği konusunda bir netlik yoktur. Vatandaşların böyle bir müzakere ortamına katılım oranının ne olacağı tartışmaya açıktır. Bireyler böyle bir müzakereye yanaşmayabilirler. Nitekim, Habermas'ın kamusal "iletişim" için öngördüğü şartların gerçekçi olmadığı ve birçok eleştiricinin işaret ettiği gibi "müzakere"yi bir elit etkinliği haline dönüştürme riski taşıdığı sıklıkla gündeme getirilmektedir. Bu görüşlerin temel itirazı, müzakerenin aristokratik özelliğinin yeterince düşünülmüş taşınılmış olmayan tercihleri dışlama eğiliminde olması üzerinedir.⁶⁰

Müzakereci demokrasiye yöneltilen başka bir eleştiri, evrenselcilik yanılgısıdır. Temelde aydınlanma ideallerinin bir yansıması olarak ortaya çıkan rasyonel müzakere ve iletişim olgusu farklı kültürel ortamlarda ne gibi anlamlar ifade edebileceğine dair fazlaca ipucu verememektedir. Aydınlanma ideallerini reddeden veya bunun haricinde bir akılcılık geleneği geliştirmiş bir ortamda aynı düşünsel geleneğin ne gibi etkileri olabileceğine dair fazla bir ipucu bulunmamaktadır. Daha doğrusu müzakereci demokrasi Batı dışı toplumlarda benzer rasyonellik ilkelerine göre işlememektedir. Müzakere sürecinin yaşanmakta olduğu öngörülen modern burjuva kamusal alanı Batı toplumlarına has bir şekilde evrenselleştirilemeyecek bir tarihsel süreç sonunda ortaya

⁵⁷ Sitembölükbaşı, op.cit. dipnot 4, s. 158.

⁵⁸ Young, op.cit. dipnot 9, s. 179.

⁵⁹ Sitembölükbaşı, op.cit. dipnot 4, s. 157; Held, op.cit. dipnot 2, s. 244.

⁶⁰ Erdoğan, op.cit. dipnot 51.

çıkıştır.⁶¹ Sonuçta müzakereci demokrasi anlayışı da temel aksiyonları açısından evrenselcilik eleştirisine tam olarak bir çözüm bulamamaktadır.

Müzakereci demokrasinin uygulanabilirliği ile ilgili de ciddi tereddütler vardır. Devlet ve sivil toplum arasındaki iletişimi sağlayacak ara kurumlar ve teknolojik araçlar bu noktada önem kazanır.⁶² Müzakerelerin yayın organları aracılığı ile vatandaşlar tarafından takip edilmesi ve vatandaşın sürece aktif katılımı açısından hayatidir.⁶³ Vatandaşlar ile hükümet arasında ve vatandaşların kendi aralarında ilişkileri düzenlemede yeni teknoloji olanakları kullanılmalıdır ve e-hükümet, e-demokrasi zaten bir anlamda bugün hükümetlerin gerek aldıkları kararları gerekse politikalarını internet ortamına aktarmasıyla gerçekleşiyor.⁶⁴ Fakat bu tarz toplulukçu yaklaşımlar görünüşte iki farklı yöntem olduğunu varsaysalar da aslında birbiriyle alakalı iki metot önerirler. İlk yöntem, kişilerin oy vermesi ya da kamuoyu araştırmaları şekillerinde tezahür edebilecek bir soruya cevap vermelerini öngören çoğulculuktur. Bu metodun en yaygın versiyonu çoğunluk kuralı veya buna benzer bir kurala dayanarak kişilerin temsilcileri parlamentoda karar alıcı olarak seçmeleridir. İkinci toplulukçu yöntem, vatandaşların fikir ve oylarına daha az önem atfeden görevlilerin belirlenmiş değerlere optimal sonuçları elde etmeye yönelik kâr-zarar analizi gibi analitik bir filtreden geçirmesi sonucu önem vermesidir. Ancak bu metotlar demokratik karar alma için ayrıcalıklı ya da öncelikli materyal gibi tercihleri ifade eder ve gerekçelendirmeye ihtiyaç duyulmayan tercihler olduğu gibi toplulukçu konseptler, vatandaşlar veya onların temsilcilerinin verdiği ya da veremediği nedenlere ya az ya da hiç almaz.⁶⁵

Müzakereci Demokrasi Açısından Kürt Açılımı

29 Temmuz 2009 tarihinde Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti, demokratik ya da daha bilinen adı ile “Kürt Açılımı” sürecini başlatmıştır. İçişleri Bakanı Beşir Atalay, açılım çalışmalarını koordine etmekle görevlendirilmiştir. Hükümetin başlattığı ve müzakereci demokrasi yönteminin benimsendiği bu Açılım Politikası, tarihsel olarak Cumhuriyet’in ilanından öncesine dayanan yaklaşık 200 yıldır çözülememiş bir sorunun farklı bir mecrada ele alınması anlamına gelmektedir. Kürt meselesinin bir “açılım paketi” olarak devletin en yüksek mevkilerindeki kişilerce dile getirilmesi sorunun devlet tarafından inkâr yerine farklı bir şekilde anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Çünkü sorun ülkedeki bir grubun kimlik sorunu bağlamında ele alınmıştır. Mevcut bunalımı gidermek için katılımcı bir süreç planlanmıştır.

⁶¹ Held, op.cit. dipnot 2, ss. 243-244.

⁶² Şimşir, op.cit. dipnot 14, s. 119.

⁶³ Fishkin, op.cit. dipnot 18, s. 122.

⁶⁴ Held, op.cit. dipnot 2, s. 250.

⁶⁵ Gutmann, Thompson, op.cit. dipnot 22, s. 14.

Kürt sorununa dair müzakereci demokrasi çerçevesinde ortaya konan Açılım, hem yöntemin kendi eksiklerinden hem de Türkiye’de yürütülen süreçteki aksaklıklardan ötürü beklenen sonucu verememiştir. Bu bakımdan, müzakereci demokrasinin sağlıklı işlememesi kadar müzakereci demokrasiye yönelik eleştirel yaklaşımların somut göstergelerini bünyesinde barındırması bakımından Kürt Açılımı bir örnek olarak da değerlendirilebilir. Kürtlerin mevcut sistemle yaşadıkları temsil krizini aşmak, özgür tartışmayı kolaylaştıran koşulları sağlamak ve halkın sürece dâhil olması için ileri sürülen model, Kürt açılımında istenilen sonuçları doğurmamıştır.

1. Kürt Siyasal Hareketinin Dönüşümü

Kürtler geçmişten bugüne hiçbir zaman monolitik ve homojen bir hareket yürütememişlerdir. Dönemsel olarak alternatif yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bazen dini bazen geleneksel aşiretçi bazen solcu bazen de seküler milliyetçi yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bazı dönemlerde ise bu yaklaşımlar bir arada var olmuştur. Bugün de bu parçalanmış yapı devam etmektedir.

PKK’nın 1978’de kurulmasından sonra Kürt siyasi hareketi önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 1970’lerin ortalarından günümüze gündemdeki en sıcak konulardan olan PKK terör örgütü, Türkiye’nin çok acı bir tecrübe yaşamasına sebep olmuştur. 1984’ten itibaren devletle silahlı mücadeleye girişen örgüt, bugüne kadar canlı kalabilmeyi başarmıştır. Bu durumun sosyal, ekonomik ve insani bakımdan yüksek bedelleri olmuştur. 40,000 kişi ölmüş, bir milyon kadar kişi yerlerinden edilmiş, büyük travmalara ve ekonomik olarak ciddi kayba sebep olmuştur.⁶⁶ Bunca yıl yapılan silahlı mücadeleyle iki tarafın bir kazanımı olmaması çözüm için farklı platformlarda çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Keza 25 kere yapılan sınır ötesi harekâtın sonucu bunu kanıtlar niteliktedir. Örgütün lideri Abdullah Öcalan’ın 1999’da yakalanmasıyla büyük kan kaybeden örgüt de bugün geldiğimiz noktada siyasi müzakereye kapı aralamış gibi görünmektedir. Ancak silahlı çatışma son bulmadan iki taraf için de sorunun masaya yatırılması zor görünmektedir.

Abdullah Öcalan’ın fikir dünyasındaki dalgalanmalar, özellikle de İmralı sonrasındaki süreç, Kürt siyasal hareketinin dalgalanmasına neden olmuştur. Yakalanmasının üzerinden bir ya da iki gün geçmeden, Öcalan’ın açıklamaları “itirafı” olarak yayınlanmaya başlamıştır.⁶⁷ Öcalan, PKK’ya siyasî çözüm ile dönüştürme politikasının izlenebileceğini söylemiştir.⁶⁸ Bu çerçevede, Kürtlere

⁶⁶ Anna Villellas, “Turkey and the Kurdish Question: Reflecting on Peacebuilding”, *Quaderns de Construcció de Pau* (Sayı 22, 2011), s. 5.

⁶⁷ Mahsum Hayri Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu: Uluslararası Karşı-devrim Hareketi: Teslimiyet ve Tasfiyecilik ile* (İstanbul: Komal Yayınları, 2000), s. 73.

⁶⁸ Öcalan’ın PKK’nın en güçlü dönemini yaşadığı 1990’lı yılların başından itibaren, mücadelesini siyasi mücadeleye dönüştürme çabası içinde olduğunu ileri sürenler de vardır. Bu görüşü savunanlar; Öcalan’ın Türk yetkililerle görüşmelerde bulunmaya oldukça istekli olduğunu

kültürel haklarının tanınmasını önermiştir.⁶⁹ Öcalan, politik çözüm olmadığı zaman silahlı güçlerin daha büyük rol oynadığını, her zaman siyasi çözüm için umutlu olduğunu ve buna hazır olduklarını ama kararlara karşı şüpheli olduklarını belirtmiştir. Ona göre, generalleri müzakere masasına oturtmak için tek yol savaş olduğu için mücadelede bu yöntemi izlemişler; ancak artık bu aşama aşılmıştır.⁷⁰ Ayrıca Öcalan, 22 Şubat 1999'da DGM'de verdiği ifadede, daha önce PKK çerçevesinde temel hedefleri olarak tanımladıkları "bağımsız Kürdistan" düşüncesine tamamen aykırı olarak Avrupa'daki gibi demokratik federal bir sistemi arzuladığını ve bunun için en önemli şeyin Kürt kimliğinin tanınması olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

1990'lardan itibaren legal olarak Kürt partileri siyasi arenada yer almıştır. 1989 yılında Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kurulması ile başlayan siyasi gelenek ÖZEP (Özgürlük ve Eşitlik Partisi), ÖZDEP (Özgürlük ve Demokrasi Partisi), DEP (Demokrasi Partisi), HADEP (Halkın Demokrasi Partisi), DEHAP (Demokratik Halk Partisi) ve DTP (Demokratik Toplum Partisi) ile devam etmiştir. Ancak bu partiler ya kendilerini fes etmiş ya da PKK ile ilişkilerinden ötürü Anayasa Mahkemesince kapatılmışlardır.⁷² Bu legal partiler, PKK'nin siyasi alandaki cephesi olarak görülmüştür.⁷³

2000'ler, AB süreci ile beraber, Kürt siyasetinin yükselişi ve Kürt kimliğinin kamusal alanının genişlemesine sahne olmuştur. Bu dönemde, bölgede DTP'nin etki alanı dışında Kürt kimliğini siyasi tercihlerinin öncelikli bileşeni olarak görmeyen AKP'ye destek veren Kürtler de Kürt kimliğini reddetmemekte aksine sahiplenmektedirler.⁷⁴ Nitekim DTP, 2007 genel seçimlerinde ve 2009 yerel seçimlerde dikkate değer bir başarı elde etmiştir. Fakat DTP, 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Yerine Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuştur.

göstermesini, 1993 yılında tek taraflı bir ateşkes ilan ederek bunu 1995 ve 1998 yıllarında tekrarlamasını, hükümete Kürtlerin kültürel taleplerine cevap vermesi çağrısında bulunmasını, Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Demirel'e yakın olan gazeteciler aracılığıyla çeşitli dolaylı ilişkiler kurmasını silahlı mücadeleden siyasi mücadeleye geçiş sinyalleri olarak almaktadırlar. Martin van Bruinessen, "Abdullah Öcalan'ın Yakalanmasından Sonra Türkiye, Avrupa ve Kürtler" *Bir İnceleme Araştırma Dergisi*, 30 Eylül 2011, <http://www.kovarabir.com/mar%2%ADtin-van-bru%2%ADines%2%ADsen-ab%2%ADdul%2%ADlah-oca%2%ADlan%2%ADka%2%ADlan%2%ADma%2%ADsin%2%ADdan-son%2%ADra-tur%2%ADki%2%ADye-av%2%ADru%2%ADpa-ve-kurt%2%ADler/> (Erişim Tarihi 5 Haziran 2012)

⁶⁹ Ibid., s. 80.

⁷⁰ Chris Kutschera, "Kurdistan Turkey: Abdullah Öcalan's Last Interview", April 1999, <http://www.chris-kutschera.com/A/Ocalan%20Last%20Interview.htm> (Erişim Tarihi 14 Mayıs 2012).

⁷¹ Ibid.

⁷² "HEP, DEP ve HADEP de Kapatılmıştı", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25029246/> (Erişim Tarihi 2 Haziran 2012).

⁷³ Buna ek olarak, PKK'ya yakın isimlerin siyasi sığınma hakkı elde etmek üzere Avrupa'ya gitmeleri hareketin uluslararasılaşmasına katkı sağlamıştır. Bkz. Van Bruinessen, 2011.

⁷⁴ Cuma Çiçek, "Kürt Açılımından Millî Birlik ve Kardeşlik Projesine: Ovada Kürt Siyaset Yapmanın Sınırları", *Birikim* (Sayı 250, 2010), s. 108.

2. AKP ve Kürt Açılımına Giden Yol

2009 yılında başlatılan Açılım süreci, Türk devlet kurumlarında –güçlü askeri bürokrasi dahil- artan oranda bir konsensusun sonucudur.⁷⁵ Açılım, Kürt sorununun çözümünde yeni yolların tercih edilmesi bağlamında, devletin soruna bakışının değişmesinin önemini ya da aciliyetini vurgulamaktadır.

Açılım politikası, her şeyden önce iktidarda olan bir parti olarak AKP'nin, Türkiye'deki en önemli konulardan biri üzerine somut bir adım atması gerektiğine inanmasının bir sonucudur. AKP kendi bünyesinde milliyetçi, muhafazakâr, eski İslamcı, pragmatist liberal ve Kürt gibi birbirinden farklılıkları barındıran bir koalisyon partisi görülebilir. Bu kapsamda en başından beri Türkiye partisi olma hedefine sahip olan AKP için Kürt sorununu çözme iradesini ortaya koymak çok önemli olmuştur.⁷⁶ Buna ek olarak Partinin, Kürtler arasında desteği ortalamanın üzerinde olması, dayandığı toplumsal tabandan ötürü böyle bir soruna somut cevap vermesini gerektirmiştir.⁷⁷ Özellikle büyük şehirlerde yaşayan Kürt tabanının birtakım toplumsal beklentileri vardır. Aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde DTP ile rakip konumunda olan AKP, kendi konumunu bölgede güçlendirmek istemektedir. Bu çerçevede Mart 2009'daki yerel seçimlerde bölgede oy kaybeden AKP'nin, Kürt konusuna eğilmesinin sebepleri bölgede yeniden güçlenmek, kendi tabanındaki Kürtleri ve Kürt görevlileri memnun etmek ile Türkiye partisi olma çabasıdır.⁷⁸

Türkiye'nin 1999'da Helsinki Zirvesi ile AB'ne aday ülke olması Kürt Açılımı sürecini hazırlayan koşullardan biridir. Nitekim Kopenhag Kriterleri, Türkiye'de demokratikleşme ve ekonomi alanında bir takım değişikliklere gidilmesini sağlamıştır. 2002 Ağustos'unda idam cezası kalkması, Türkçe dışındaki dillere yayın hakkı tanınması ve Müslüman olmayanların kurumlarına mülkiyet hakkı tanınması bunlardan birkaçıdır.⁷⁹ Bunu takiben olağanüstü hal durumunun kaldırılması, işkence gibi insan hakları ihlallerinde azalma ve 24 saat Kürtçe yayın yapan devlet kanalının kurulması gibi yasal ve de facto değişiklikler ile Kürtlerin pozisyonlarında iyileşme olmuştur.⁸⁰ AKP için Kürt açılımının AB'ne üye ülke olma hedefiyle paralel bir demokratikleşme adımı olarak görüldüğü söylenebilir. Çünkü

⁷⁵ Halil M. Karaveli, "Reconciling Statism with Freedom: Turkish Kurdish Opening", *Silk Road Paper* (Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, October 2010), s. 5.

⁷⁶ Yalçın Akdoğan, "Kürt Meselesinde Paradigma Değişimi: Demokratik Açılım" içinde Hüseyin Yayman (der.), *Türkiye'de Açılım Politikaları* (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011), s. 25.

⁷⁷ Kürtlerin AKP'yi tercih etmelerinin sebebini, cumhuriyetin ulus fikrini CHP ve MHP gibi kökten savunmamasına başlayanlar ya da dini kimliklerinden ötürü görenler vardır. Ayrıca DTP'nin daha az şanslı görülerek oyunu harcamamak için AKP'yi tercih edenler vardır. AKP 2007 Genel Seçimde, Güneydoğu'daki Kürtlerin oylarının 2/3'ünü almıştır. Karaveli, op.cit. dipnot 75, s. 34.

⁷⁸ Ümit Cizre, "The Emergence of 'Government's Perspective on the Kurdish Issue'", *Insight Turkey* (Cilt 11, Sayı 4, 2009), s. 8.

⁷⁹ Kıvanç Ulusoy, "The 'Democratic Opening' in Turkey: A Historical/Comparative Perspective", *Insight Turkey* (Cilt 12, Sayı 2, 2010), s. 71.

⁸⁰ Vilellas, op.cit. dipnot 66, s. 5.

bu katılım hedefi, Türkiye'deki reformlar için önemli bir katalizör işlevi görmektedir.⁸¹ Bu bağlamda, Kürt açılımı ile başlayan sürecin geniş bir anayasal reform paketine doğru devam etmekte olması da bunun kanıtı olarak okunabilir. AKP bu hedefiyle, 1980 sonrası rejimin kurumsal yapısının temelini derinden dönüştürmüş gibi gözükmektedir.⁸²

AB üyeliğini amaçlayan AKP, AB uyumu çerçevesinde insan hakları ve demokrasi temelli bir yol takip etmektedir. AKP sorunun, kültürel ve politik haklar ile Türkiye'de demokrasiyi güçlendirme sayesinde çözüleceğine inanmaktadır. AKP'nin bu tutumu, daha önceki devlet söylemi ile radikal bir kopuşu temsil etmektedir. Bu sebeple Açılım sürecini, AKP'nin demokrasi söylemini kullanarak Kemalist devletle hesaplaşmaya gittiği şeklinde görenler de vardır. Nitekim bu hesaplaşmada kendi İslami özneliği ile eş değerde Kürt konusu politik mücadele alanına girmiştir.⁸³ Buna göre AKP, Türkiye'de muhafazakâr-İslamcı kesimler ile Kürtlerin gördüğü baskının aynı zihniyetten kaynaklandığını ifade etmektedir. AKP bu şekilde, hem Kürtler ile parti tabanı arasında bağ kurmakta hem de kendi hegemonyasını sağlamlaştırmaktadır.⁸⁴ Bu süreçte liberal demokrasi söylemini kullanan AKP, ulus-devlet anlayışı yerine çoğulcu, reformist ve dönüşümü savunan yeni bir paradigma ortaya koymuştur. Açılım ise bunun önemli sac ayaklarından biridir.

AKP Hükümetinin, Kürt açılımı hedefinin arkasında yatan bir diğer etken, AKP'nin dış politika vizyonu ve hedefleridir. Bölgesel bir güç, küresel bir aktör imkân ve kabiliyetine sahip olmak isteyen Türkiye'nin öncelikle demokrasisine derinlik kazandırması, kurumsallaşması ve başta Kürt sorunu olmak üzere temel sorunlarını demokratik yöntemlerle çözmesi gerekmektedir.⁸⁵ Türkiye bu liderlik isteğini kültürel ve tarihsel bağlara vurgu, NATO üyeliği, AB adaylığı, hızlı ekonomik gelişim, uluslararası organizasyonlarda rolünü artırma ile mevkilendirme gayretindedir.⁸⁶

Dış politika vizyonuna ek olarak, ABD'nin Irak'tan çekilmesi kararı sonrası oluşan bölgedeki yeni jeopolitika, Kürt konusunu gündeme getirmiştir. "Türkiye, bölge için statik bir Soğuk Savaş siperinden potansiyel bir katalizör olma yolunda ilerlemektedir."⁸⁷ Bu çerçevede AKP'nin 2009 yılındaki Kürt

⁸¹ Cizre, op.cit. dipnot 78, s. 11.

⁸² Ulusoy, op.cit. dipnot 79, ss. 71-72.

⁸³ Nazlı Sila Cesur, "The Justice and Development Part's discourse on Kurdish Question", *Cultural and Ethical Turns*, Mart 2010, <http://www.inter-disciplinary.net/wp-content/uploads/2010/02/cesurpaper.pdf> (Erişim Tarihi 2 Haziran 2012) s. 2, 5-6.

⁸⁴ Cenk Saraçoğlu, "Türkiye Sağı, AKP ve Kürt Meselesi" içinde İ. Özkan Kerestecioğlu, Güven G. Öztan (der.), *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 273.

⁸⁵ Cevat Öneş, *Türkiye Ekseni: Tabular Yıkılıyor* (İstanbul: Yakın Plan, 2010), s. 81.

⁸⁶ Henri J. Barkey, "Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan", *United States Institute of Peace Special Report* (Washington, DC: United States Institute of Peace, 2010), s. 7.

⁸⁷ Cizre, op.cit. dipnot 78, s. 11.

Açılımı, Irak'taki son gelişmeler dikkate alınmadan ele alınamaz. Çünkü ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinden yedi yıl sonra Türkiye'nin politikası değişmiştir. Önceleri Türkiye, Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde tanındığı federal devlet fikrine karşı çıkmıştır. Ancak gelinen noktada Türkiye, Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Başkent Erbil'de konsolosluk açması, resmi diyaloga başlaması, ABD ile eşgüdümlü Irak'ın kapsamlı dönüşümü politikasını benimsemesi, petrol ithalatı anlaşması imzalaması, Irak'ta önemli bir aktör olması ve PKK'yı pasifize etmek dahil pek çok alanda işbirliğine girmesi bunun kanıtıdır. Çünkü Türkiye, KBY ile ilişkilerin içerideki Kürt sorununa olumlu desteğinin olacağına inanmaktadır.⁸⁸ Zaten ABD, KBY'nin kalıcılaşması için PKK'nın Kuzey Irak'ta alanının daraltılması politikasıyla uyumlu olan Kürt Açılımını desteklemektedir.⁸⁹ Bu bakımdan uluslararası konjonktür, AKP'nin Açılım Politikası için uygundur.

3. Açılım ve Açılım Sürecindeki Engeller

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün "Kürt meselesinde iyi şeyler olacak" ifadesi ve "PKK'nın silahsızlanmaya hazırız" cevabı ile ilk sinyallerini veren Kürt açılımı, Türkiye'de Kürt sorununun farklı mecraya kayışını temsil etmektedir.⁹⁰ Açılım, 1 Ağustos 2009'da "Kürt Meselesinin Çözümü: Türkiye Modeline Doğru" başlıklı, İçişleri Bakanı Beşir Atalay başkanlığında 15 gazeteci ve akademisyenden oluşan bir çalıştayla başlamıştır. Ancak en başından itibaren açılım çok büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Kürt açılımı ya da resmi adıyla *Ocak 2010 Demokratik Açılım: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*, ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve güvenlik eksenli ele alınmıştır. Açılım, ne sadece iş ne sadece kimlik sloganıyla üçüncü bir yol arayışını ifade etmektedir. Terörü önlemek için hak ve hürriyetlere saygılı devlet yaklaşımı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, Türkçe'nin resmi dil olduğu ancak diğer dillere imkân tanınması, farklılıkların kültürel zenginlik olarak tanınması, "öteki" hissetmeyi önleme, teröre meşruiyet kazandıran ortamın bitirilmesi, Türkiye'nin bütünlüğü ve üniter yapının korunacağı, uluslararası camiada daha güçlü ülke olmak gibi konularla ilişkilendirilerek sorunun çözümü için izlenecek yol ve amaçlar ortaya konulmuştur.⁹¹

Kendi içerisinde sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik birçok sorunu barındıran Kürt sorununun çözümü için başlatılan Açılım süreci en temelde, demokratikleşme ve terörün son bulması hedefine sahiptir. Açılım temel hak ve özgürlükleri geliştirerek, kimlik sorunlarını hafifleterek, ayrımcılığı önleyerek,

⁸⁸ Barkey, op.cit. dipnot 86, ss. 3-4.

⁸⁹ Mesut Yeğen, "Demokratik Açılım ve Kürt Siyaseti", içinde Hüseyin Yayman (der.), *Türkiye'de Açılım Politikası* (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011), s. 74.

⁹⁰ Ibid., s. 67.

⁹¹ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Kürt Açılımına Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası* (Ankara: SETA Yayınları XII, 2011), ss. 375-377.

eşit siyasi katılımı sağlayarak ulusal bütünleşmeyi tesis etmeyi amaçlamıştır.⁹² Bu doğrultuda, AB uyum süreci ile başlayan hukuki süreçler Açılım Politikasıyla birlikte okunur olmuştur. Gerçekleştirilen bazı adımlara bakarsak: olağanüstü hal uygulaması kaldırılmış, Terörle Mücadele Kanunu'nda değişiklikler yapılmış, 5253 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe konulmuş, Siyasi Partiler Kanunu değiştirilmiş ve Anayasa Mahkemesinin parti kapatması için 3/5 çoğunluk şartı getirilmiş, 18 yaşından küçüklerin Çocuk Mahkemelerinde yargılanmasına dair yasal düzenleme çıkarılmış, farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasının önündeki engeller kaldırılmış, az gelişmiş bölgelerde yatırım yapılması için teşvik uygulamaları yürürlüğe sokulmuş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, isimleri değiştirilen yerleşim yerlerinde yerel talep olması doğrultusunda eski isimlerin verilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.⁹³ Bunlar doğrudan müzakere sürecini başlatmasa da müzakere sürecine zemin hazırlaması bakımından çok önemli gelişmelerdir.

Kürt Açılımı sürecini takiben meydana gelen pek çok olumsuz gelişme, sürecin uygulanabilirliğinin ve devamlılığının sorgulanmasına yol açmıştır. Bunlardan ilki, 2009 Nisan ayından itibaren başlayan Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) operasyonları ile seçilmiş birçok belediye başkanı ve DTP yöneticisinin tutuklanması ve bu tutuklamaların Aralık ayında genişlemesidir.⁹⁴ "Kürtsüz Kürt Açılımı yapılmak isteniyor" tepkilerine sebep olan bu operasyonlar, Kürt açılımına destek veren kişiler tarafından açılıma dair güven zedelenmesine sebep olmuştur.⁹⁵ İkincisi, Ekim 2009'da Habur Sınır Kapısından giren PKK militanlarının kamuoyunda kahraman gibi karşılandığına dair izlenimin ortaya çıkmasıdır. Bu durum açılımdaki halk desteğini olumsuz etkilemiştir. Açılım başladığında %45.6 oranındaki kamuoyu desteği, Ekim ayında yani Habur sonrası % 32.1'e gerilemiş, Aralık'ta ise %27.1'e düşmüştür. Habur'dan girmesine izin verilen PKK'luların bir kısmının Temmuz 2010'da hapsine karar verilmiştir.⁹⁶ Üçüncüsü, Aralık 2009'da Tokat-Reşadiye'de 7 askerin PKK pususu sonucu öldürülmesidir. Bu durum Açılımın şiddetin gölgesinde kalmasına yol açmıştır. Dördüncüsü, Aralık 2009'da DTP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması, partili 37 kişiye 5 yıl siyaset yasağı getirilmesi ve genel başkan Ahmet Türk ile Aysel Tuğluk'un milletvekilliklerinin düşürülmesidir.⁹⁷ Tüm bunlar açılım sürecini yavaşlatan, tarafları hayal kırıklığına uğratan ve periyodik olarak ülkedeki gerilimi artıran konulardır.

⁹² Akdoğan, op.cit. dipnot 76, ss. 19-21.

⁹³ Yayman, op.cit. dipnot 91, ss. 384-386.

⁹⁴ İlk tutuklamadan sonra bir yıl içerisinde 19 seçilmiş belediye başkanı dahil 183 BDP'li tutuklanmıştır. Karaveli, op.cit. dipnot 75, s. 17.

⁹⁵ Yeğen, op.cit. dipnot 89, s. 77.

⁹⁶ Karaveli, op.cit dipnot 75, ss. 19-20.

⁹⁷ DTP, Kürtlerin legal siyaset alanına 1990'larla beraber dahil olmasından bu yana 7'nci kapanan partisidir: HEP-Halkın Emek Partisi (1990-1993), ÖZDEP-Özgürlük ve Demokrasi Partisi (1992-1993), DEP-Demokrasi Partisi (1993-1994), DDP-Demokrasi ve Değişim Partisi (1995-1996), DKP-Demokratik Kitle Partisi (1997-1999), HADEP-Halkın Demokrasi Partisi (1994-2003), DTP-Demokratik Toplum Partisi (2005-2009). Çiçek, op.cit. dipnot 74, s. 104.

4. Müzakereci Demokrasinin İmkân ve Sınırları Üzerinden Kürt Açılımını Okumak

Müzakereci demokrasi ekseninde planlanan açılım sürecine bakarsak, öncelikle sürecin müzakereci demokrasinin öngördüğü akıl yoluyla toplumsal sorunlar hakkında çözüm bulma amacıyla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Devlet, paradigma değişikliğine giderek sorunu siyasi akılla çözme noktasına gelmiştir. Gerçekleşecek müzakere sürecine sadece Kürtler değil gerek çeşitli kanaat önderlerinin gerekse muhalefet partilerinin dâhil edilmesini amaçlanmıştır. Ancak bu noktada, müzakereci demokrasiye yönelik eleştirilerden önyargılı davranma ve duygusal hareket etme durumları yaşanmış ve sürece başlangıcından itibaren katılmayı reddedenler olmuştur. AKP Hükümetinin açılım fikrini terörle pazarlık yapma olarak görenler bu sürecin dışında kalmayı planlamıştır.⁹⁸ MHP lideri Devlet Bahçeli, 1 Ağustos'taki ilk çalıştayı "vatana ihanet" olarak görüp çalıştaya katılanları "12 kötü adam" olarak tanımlamıştır.⁹⁹ Aynı şekilde CHP lideri Deniz Baykal, terörün net bir şekilde biteceğini görmeden müzakere masasına oturmayacağını ifade etmiştir.¹⁰⁰

Kürt sorununa dair müzakereci demokrasinin uygulamaya koyulduğu bir girişimin siyasi iktidar tarafından yapılmasının sürecin kapsayıcılığını azalttığını düşünenler vardır. Bu eleştirilerin çıkış noktası, müzakerelerin yürütülmesinde tarafların eşit müzakereci taraflar yerine bu sürecin bir tarafın diğerine bir ayrıcalığı gibi izlenim bırakması üzerinedir. Bu durum, kamuoyunda kimi yazarların dile getirdiği gibi bir iyi Kürt-kötü Kürt (sorunlu-sorunsuz) ayrışmasına da sebep olmuştur.¹⁰¹ Bu bakımdan Açılım sürecini başlatan iktidar partisinin de bu ayrışmaya taraf olan tutumları, temsil krizini çözme idealini yansıtan müzakereci demokrasi hedefiyle çelişmektedir.

Açılım sürecinde, müzakerelere hangi aktörlerin dahil olacağı konusunda ciddi anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Özellikle Kürtleri kimin temsil edeceği konusu, Açılım sürecinin uygulanabilirliği ve sağlıklı yürütülmesi konularında kriz yaratmıştır. Muhataplık konusunda bizzat Başbakan'ın kendisinin, DTP'lileri Kürt halkının temsilcisi kabul etmediğini imâ etmesi sürecin tıkanmasına sebep olmuştur. Bu durum, müzakerelerin daha sonraki aşamalarına geçişi engellemiştir. Üstelik AKP'nin seçtiği legal Kürt siyasetini dışlamak olarak tanımlanabilecek yol, müzakereciler arasındaki eşitsizliği ve toplumsal güç

⁹⁸ Cüneyt Ülsever, *Yeni-Osmanlılık ve Kürt Açılımı* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011), s. 82.

⁹⁹ Ruşen Çakır, "Kürt Açılımı Nerde Tıkanı, Nasıl Aşılabilir?", içinde Hüseyin Yayman (der.), *Türkiye'de Açılım Politikası* (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011), s. 47.

¹⁰⁰ Akdoğan, op.cit. dipnot 76, s. 33.

¹⁰¹ Oral Çalışlar, "Sorunsuz Kürtler, Sorunlu Kürtler", *Radikal*, 1 August 2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=947645&Yazar=ORAL-CALISLAR&CategoryID=98> (Erişim Tarihi 2 Ocak 2012)

ilişkilerini göstermesi ile siyasal alanın radikalleşmesinin önünü açmıştır.¹⁰² Ayrıca hükümet kanadından gelen bu inkâr söylemi, toplumdaki bazı kesimlerin şoven düşüncelerine meşruiyet bile sağlamıştır.¹⁰³ Bu noktada AKP'nin birlik oluşturma çabası olarak müzakereci demokrasi modeliyle ortaya koyduğu Açılım sürecinde, bizzat kendisinin bazı Kürtleri "öteki"leştirilmesinin oldukça sorunlu olduğu düşünülebilir.

Müzakereci demokrasi açısından muhataplık sorunu yaşanmasında DTP-BDP'nin izlediği strateji de etkili olmuştur. BDP'liler sürecin asli muhatabını kendisi olarak görmüş ve kendileri dışındaki Kürt aktörleri süreç dışında tutma çabaları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında son sözü çoğu zaman İmralı ve Kandil'in söylemesi, BDP'nin gerek kendi kitlesi gerekse müzakere sürecinde muhatabı olan AKP nezdinde meşruiyetini zayıflatmıştır. DTP-BDP çizgisi, AKP karşısında kendine müstakil siyasi bir alan oluşturamadığı izlenimini vermektedir. Kuşkusuz Öcalan'ın bu süreçte yer alma konusundaki istekliliği bunda etkili olmuştur. Çünkü Öcalan, süreçte tüm stratejik kararları kendisi almış ve yol haritası hazırlayarak yetkinin kendinde olduğunu açıkça göstermiştir. Kandil ve Mahmur'dan barış grupları göndererek ve hücre koşulları gerekçesi ile sokak eylemlerinin önünü açarak örgüt ve halk üzerindeki gücünü de ortaya koymuştur.¹⁰⁴ Öcalan'ın Kürt açılımında Kürt legal siyasi aktörüne kendine bağımlı rol biçmesi ve DTP-BDP'nin de bu kapsamda terörle arasına mesafe koyamadığı izlenimi vermesi müzakere sürecini olumsuz etkilemiştir. Üstelik Aysel Tuğluk, Selahattin Demirtaş gibi DTP'nin önde gelen isimleri, sürecin muhatabı olarak Öcalan'ı ve PKK'yı işaret etmesi¹⁰⁵ veya DTP kapatılmasından sonra partililerin "sine-i millet" kararından Öcalan'ın talimatıyla vazgeçmesi gibi gelişmeler de bunu desteklemektedir. Nihayetinde BDP'nin tabandan ziyade Kandil-İmralı ekseninde bir yol benimsemesi, ülkenin geri kalanındakilerin duygularını hesaba katmayan bir yaklaşım olarak da görülmüştür.¹⁰⁶ Bu durum, müzakere sürecinin istenilen şekilde yürütülmesine alan açmamıştır.

Müzakere platformunda yer alacak aktörler üzerinde anlaşma sağlanamaması, müzakereci demokrasinin -uygulanabilirliği dışında- bir diğer eksikliği olan kapsayıcılık sorununu ortaya çıkartmıştır. Çünkü müzakere sürecinin başlangıcında yeterli ortak anlayış olduğu farz edilerek Kürt siyasal hareketinin DTP-BDP ve PKK gibi aktörleri sürecin dışarısında tutulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Kürtlerin sürece güveni için diyalog ortamı kurulamamıştır. Hâlbuki PKK ya da BDP'nin ülkedeki tüm Kürtleri temsil

¹⁰² Çiçek, op.cit. dipnot 74, s. 110.

¹⁰³ Ece Temelkuran, "Açılım ve Kadınlar", *Milliyet*, 18 Ekim 2009, <http://gundem.milliyet.com.tr/acilim-ve-kadinlar/ece-temelkuran/guncel/gundemyazardetay/18.10.2009/1151608/default.htm> (Erişim Tarihi 26 Aralık 2011).

¹⁰⁴ Çiçek, op.cit. dipnot 76, s. 110.

¹⁰⁵ Devrim Sevimay, *Süreç Kürt Sorununda 29 Temmuz Sonrası Tartışmalar* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2009), ss. 29, 132

¹⁰⁶ Çakır, op.cit. dipnot 99, s. 55.

etmemesine rağmen bu aktörlerin dahil edilmediği bir çözümün ortaya çıkması mümkün gözükmemektedir. Üstelik Kürt meselesi, Kürtlerle ilgili bir mesele olduğu kadar mevcut ulusal çerçeveye itiraz eden Kürtlerle ilgili bir mesele olduğu için DTP-BDP çizgisinin müzakere sürecinde muhatap alınmaması sürece ciddi sekte vurmaktadır.¹⁰⁷ Müzakereci demokrasinin çıkış amacı olan yeterince temsil edilmeyen değerlere temsil imkânı sağlanması ve müzakereler ile doğru birlik ortaya çıkarılması konularında sorunlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Müzakere sürecini başlatan aktörlerin, hem resmi ve genel konuşmaya ağırlık vermesi hem de soğukkanlı ve nesnel yani duygulardan uzak davranmaması, müzakereci demokrasinin en büyük handikaplarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Neticede müzakere tam olarak muhatabını bulamamıştır.

Açılımda tercih edilen müzakereci demokrasi modelinin işleyişine ve çözüme en büyük engel, PKK'nın hala şiddete devam ediyor olmasıdır. Şiddet, PKK ile devlet arasındaki savaş ve PKK'nın terör eylemleri barış sürecine hazır izlenimi vermemektedir.¹⁰⁸ Üstelik şiddet önyargıları, korkuları körüklediği gibi acıları da artırmaktadır.¹⁰⁹ Dolayısı ile böyle bir ortamda müzakere süreci ile çözüm mümkün gözükmemektedir. Özellikle müzakere süreci devam ederken şiddetin devam etmesi, şiddetin sesinin müzakerenin sesinden daha fazla çıkması, sürecin başarısız olmasını sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda Açılımın, PKK ve Öcalan merkezli algılanmasına sebep olmuştur.¹¹⁰ PKK'nın silah tasfiyesi konusu Açılımın diğer hedefi olan demokratikleşmenin önüne geçmiştir. Bu ise müzakerenin mi şiddet parantezinde yoksa şiddetin mi müzakere parantezinde devam edeceğine dair belirsiz bir durum yaratmıştır.

Müzakereci demokrasi açısından söylemsel olarak tercih edilen dil, müzakerenin kapsayıcılığını belirleyen bir diğer etkidir. Ancak Kürt açılımında, müzakereci demokrasinin öngördüğü gibi uzlaşmacı bir dil ortaya çıkmamıştır. Aksine çatışmacı söylemler sürece hâkim olmuş ve süreç sağlıklı yürütülememiştir. Kuşkusuz bunda 2009-2010 yılları arasında şartları değiştiren gelişmelerin yaşanması ve sürece dahil olmayan yaklaşımlar, muhalif stratejiler ya da bizzat sürecin aktörlerinin değişken söylemleri etkili olmuştur. Tüm bunlar, toplumda kutuplaşmaya ve açılıma dair güven bunalımına sebep olmuştur.¹¹¹ Başbakan'ın Habur sonrası "sil baştan yaparız" ifadesini kullanması bunun örneğidir.¹¹² Esasında Açılım konusunda ilgili aktörlerin değişken

¹⁰⁷ Mesut Yeğen, *Son Kürt İsyanı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), ss. 66-67.

¹⁰⁸ BDP-PKK açısından silahlı mücadeleden müzakereye geçmek yapısal bir dönüşümü ifade etmektedir. Daha önceki yöntem ve alışkanlıklarından kaynaklanan, kimlik siyasetinin kutuplaştırıcı etkilerinden dolayı henüz böyle bir dönüşüme hazır görünmemektedir. Çünkü PKK ve BDP, meşruiyeti müesses nizamla müzakereden değil müesses nizama direnişten kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile kendi toplumsal tabanını böyle bir sürece hazırlamamıştır.

¹⁰⁹ Villellas, op.cit. dipnot 66, ss. 8-9.

¹¹⁰ Yeğen, op.cit. dipnot 89, ss. 81-82.

¹¹¹ Villellas, op.cit. dipnot 66, ss. 6-7.

¹¹² Açılımı bir devlet politikası olarak gören iktidarın ülkedeki gelişmelere paralel söyleminin değişmesi, Başbakan'ın kendi siyasi pozisyonunu ortaya koyması olarak da okunabilir. Çünkü

söylemleri, müzakereci demokrasinin dinamik doğasıyla uyumludur. Çünkü tarafların görüşleri müzakere sürecinde dönüşmüştür. Ancak bu durum aynı zamanda ilgili aktörlerin müzakereci demokrasinin uzlaşma temelli en iyi ya da ortak yarar hedefinden oldukça uzak durmaktadır.

Müzakereci demokrasinin başarılı olabilmesi için karar alma mekanizmalarını etkilemesi gerekmektedir. İlk yapılması gereken, devlet kurumları arasında böyle bir sürecin başlatılmasına yönelik fikir birliğinin var olmasıdır. Bundan sonra birtakım çalıştaylar düzenlenmeli ve aydınların katkısıyla fikir alışverişi gerçekleşmelidir. Açılım süreci her ne kadar iyi yönetilmemişse de bürokratik mekanizmada bu tarz bir fikir birliği oluşmuştur. Açılım, Türkiye’de devlet kurumlarında –askeri bürokrasi dahil- artan oranda pragmatik konsensüsün bir sonucudur.¹¹³ Ancak bu daha çok üstten empoze edilen bir konsensüs izlenimi vermiştir. Sorun elit düzeyinde halledilmek istenmiştir. Kürt Açılımının gerekliliği konusunda, toplumun tabanında henüz konsensüs oluşmamıştır. Süreci yöneten iktidar partisi, kendi toplumsal tabanını bu sürece hazırlayacak bir çalışma yapmamıştır. Üstelik Başbakan sorunu çözmek isteyen bir partner olarak değil başbakan gibi sorunla muhatap olarak karşı tarafı eşit partner olarak kabul etmediği izlenimini vermiştir. Bu haliyle açılım, müzakereci demokrasinin öngördüğü iletişim normlarını uygulamaya koymada başarı sağlamamıştır.

Müzakereci demokrasi modelinde, medyanın aktif ve kutuplaşma harici bir dille müdahil olması gerektiği vurgulanmıştır. Sürecin sağlıklı yürütülmesi için, medya aracılığıyla periyodik bilgilendirme toplantıları ve süreç analizi yapılmalıdır. Bu müzakereci demokrasinin ayırt edici özelliklerinden olan sürecin açık yürütülmesi ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ile ilgilidir. Bu bakımdan, Açılım sürecinin çok şeffaf yürütülmediğini söyleyebiliriz. Sürece dair kamuoyunda bilgi akışı sağlanmıştır; ama bunlar Açılımın ne olduğuna yönelik kafa karışıklığı yaratmıştır. Ayrıca sürecin nasıl işleyeceği, ne zaman hangi taraflarla görüşüleceği net değildir.¹¹⁴ TÜSİAD Başkanı Ümit Boyner’in “Açılımın bozulduğu çünkü içeriğinin hiç tanımlanmadığı”, USAK Başkanı Özdem Sanberk’in “Açılım açıklandığında önemli bir süreç olduğunu ancak ne sağlayacağını ispatlanmadığı”, İhsan Bal’ın “Hükümet problemi çözmek istiyor ama yol haritasına sahip değil” ifadeleri bunun göstergeleridir.¹¹⁵ Kısaca Açılım sürecinde bilgi asimetrisi ortaya çıkmıştır. Bilgi aktarımı ile şeffaf müzakere açısından hiyerarşik bir durum yaşanmıştır. Üstelik bu durum ülkede Açılıma dair komplo teorilerini, spekülasyonları ve şüpheleri artırmıştır. Özellikle Amerika ile Türkiye’nin ilişkisi, Kürt devletinin kurulmak istenmesi, Türkiye’nin etnik temelli ayrıştırılıp bölünmesi gibi konular gündeme gelmiştir.¹¹⁶

bünyesinde milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık gibi farklı görüşleri barındıran AKP’nin topyekûn milliyetçi pozisyonundan uzak durması beklenemez.

¹¹³ Karaveli, op.cit. dipnot 75, s. 6.

¹¹⁴ Villellas, op.cit. dipnot 66, s. 8.

¹¹⁵ Karaveli, op.cit. dipnot 75, s. 16, 25.

¹¹⁶ Sevimay, op.cit. dipnot 105, s. 39.

Sonuç olarak müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin bir adım ötesidir. Vatandaşların karar alma süreçlerine doğrudan müdahil olmalarını veya en azından süreçlerin işleyişi konusunda mantıklı açıklamalarla haberdar edilmeleri idealine dayanmaktadır. Türkiye’de mevcut Anayasa ile sürdürülmeye çalışılan Kürt Açılımı bu modelin çok gerisinde kalmaktadır. Bu konuda, devlet kurumları arasındaki iletişim ve söylem birliği hızla oluşmaktadır. Çalıştay projeleri, aydınları bir araya getiren forumlar müzakereci demokrasinin işleyişi açısından önemli rol oynamaktadır. Ancak Kürt Açılımının detaylarına dair konuların basın yoluyla tartışılması halen yerleşik pozisyonların tekrarı şeklinde işlemektedir. Mevcut şartlarda Kürt açılımının işleyişinde müzakereci demokrasi süreçleri yeterince etkin şekilde kullanılamamaktadır. Açılım konusundaki tıkanmalar da bir ölçüde bu konudaki eksikliklerle ilgilidir. Ancak Kürt sorununun çözümü için -tüm eksikliklerine rağmen- müzakereci demokrasinin imkânları vardır ve hatta bu konuda belki çıkış sağlayacak yaklaşımlardan biri olabilir. Çünkü Kürt sorununu müzakereci bir temelde ele almak daha önceki pozisyonlardan bir kopuşu ifade etmektedir. Sorun, ülkede bir tabu olmaktan çıkarak pek çok yönüyle kamuoyunun dahil olduğu bir tartışma zeminine kavuşmuştur. Taraflar karşı tarafın görüşlerini tanıma imkânına sahip olmuştur. Ama taraflar henüz iletişimsel normlar ya da söylemler üzerinde bir konsensüse varmamışlardır. Bunda, süreç devam ederken ortaya çıkan şiddet olayları oldukça etkili olmuştur. Buna ek olarak, Açılıma dair gerekli siyasi, sosyal ve psikolojik hazırlık yapılmadığının görülmesi ve taraflar arası güven inşa edilmediğinden beklenen netice elde edilememiştir. Belki Açılımdan önce siyasi ve toplumsal aktörler arasında yatay ilişkilerin tesisi ve bu şekilde tüm tarafların asgari olarak üzerlerinde uzlaşabilecekleri siyasi bir dil oluşturulabilirdi. Bugün gelinen noktada, toplumun her kesimini tatmin edecek bir anayasa mantığının pekiştirilmesi bu açıdan belki de en önemli adım olabilir. Müzakereci demokrasi modeli, bu dilin oluşması için şimdiye kadar olanak sağlamamıştır. Bu bakımdan müzakereci demokrasi modelinin pratik uygulanmasında ortaya çıkabilecek aksamaları göstermesi bakımından Kürt açılımı bir örnek olarak da ele alınabilir. Zira şiddet olaylarının gölgesinde müzakere aşamalarına tam anlamıyla geçiş sağlanamamıştır. Bu ise müzakereci demokrasinin ne gibi imkânlar sağlayacağıının tam olarak ortaya çıkmamasına sebep olmuştur.

Deliberative Democracy and the Possibilities of Social and Political Transformation: An Examination of Kurdish Opening

This study explores the possibilities of deliberative democracy for peaceful transformation of conflictual social and political structures. Deliberative democracy can serve both as a guiding principle and practical instrument for dealing with the large scale social and political conflicts. This study specifically examines the "Kurdish Opening" in Turkey from the perspective of deliberative democracy. More specifically this study evaluates the potential and the limitations of "Kurdish Opening", which can be considered as an unsuccessful initiative, from the point of view of deliberative democracy. This study starts with discussing the emergence of model of deliberative democracy within the democracy debates. Secondly, general characteristic, conceptual and practical features of deliberative democracy are elaborated. Later, criticisms that are directed to deliberative democracy are discussed. Lastly the study analyzes the Kurdish Opening from the perspective of deliberative democracy.

Kurdish issue, which is one of the protracted identity conflicts of Turkey, gained a new impetus with Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan's public declaration of the Kurdish Opening. The project of "Kurdish Opening" generated high expectations among the Kurdish origin citizens. Some people both among Kurdish and Turkish ethno-nationalists, political conservatives approached the issue with criticism. Main expectation was Turkish state establishment's redefinition of the issue and to address the root sources with new instruments. Prevailing problems between the Turkish State and Kurds had been denied since the beginning of Turkish Republic. Indeed national identity policies of the republic denied the existence of any ethnic identity. Kurds were the main victims of these policies of denial and assimilation. The opening process was an important step for Turkish state establishment to recognize existence of Kurdish identity. It was the first time in the Republican era where Kurdish group rights have been debated publicly by political authorities. Turkish state discourse denied the existence of Kurds or called the problem as a reactionary politics, tribal resistance or regional backwardness, foreign incitement and a security problem.¹¹⁷ Now, the state discourse opened the debate on the redefinition of Kurdish issue as identity problems of Kurdish speaking citizens. More importantly the AKP government indicated a willingness to address those identity problems through democratic channels and processes. Opening a public debate on Kurdish group's rights and approaching the issue through a dialogic process was a milestone in Turkish

¹¹⁷ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).

democracy, because during the civil war of 1990s the establishment of the same state had committed massive human rights violations.

For the last two decades, the debates related to deliberative democracy has opened new venues in democratic theory. Models of liberal, republican and communitarian democracies faced some problems in the areas of public participation and managing diversity. Legitimacy of the existing models has been questioned by critiques. Deliberative democracy tried to address the prevailing weaknesses or alternative models, more importantly tried to offer practical tools to overcome the major concerns of divided societies through dialogic tools. The concept of deliberative democracy evokes ideals of rational legislation, participatory politics, and civic self-governance. It presents an ideal of political autonomy based on the practical reasoning of citizens.¹¹⁸ One of the most important features of deliberative democracy is its focus on the active citizen participation and emphasis on the processes of formation of decisions. Equal and free citizens are expected to participate in political decision making, and to express their preferences.¹¹⁹ It's a kind of collective decision making for reaching outcomes that could satisfy the underlying concerns of all parties.

Deliberative democracy offers important forms of practical democratic instruments. Direct democracy, town-hall meetings, deliberative constitutional and judicial practices, mediated forms of public reason among citizens with diverse moral doctrines are some of the examples of deliberative contexts.¹²⁰ This means that, the center of democratic society is not the state or states which do not shape the societies, but rather the norms or the principles of societies are shaped thorough participatory social processes.¹²¹ Deliberative democracy has the goals of reconciliation and development of common good. The process of deliberation should be open, non-hierarchical, and centreless politics. Every decision in the deliberation should need a justification.

There are some major criticisms towards deliberative democracy. First of all, it is modernist way of thinking, which means it believes that social problems can be solved by practical reason or rationality. In politics, prevailing power relations and existing unequal structures do not allow for the formation of a reason based on rational decision making processes. Deliberation is an important process but it does not offer panaceas for the structural disparities

¹¹⁸ James Bohman, William Rehg, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* (USA: MIT Press, 1997), s. x.

¹¹⁹ David Held, *Models of Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2006), ss. 236-238.

¹²⁰ James Bohman, William Rehg, *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics* (USA: MIT Press, 1997) , s. xiii.

¹²¹ Şeyla Benhabib, "Müzakereci Bir Meşruiyet Modeline Doğru", içinde Şeyla Benhabib (der.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), s. 15.

of power, which prevent democratic or egalitarian functioning of societies. At the same time, a process of deliberation does not guarantee a consensus or any kind of solutions. Instead the final decisions might reflect the particular opinions or exclude certain groups' certain ideas. Participants of deliberative process can think and act along their emotions rather than rationally. Second, according to deliberative democracy, there is a common good, which emerges during or after the deliberation process.¹²² Common good may be an option that might have been disregarded during the deliberation process. Thirdly, language and discourse are key elements in deliberative democracy. And the most convincing argument constitutes the best decision. The emphasis on the speech and discourses may be for the disadvantage of certain disenfranchised groups that may not be as competent to express their concerns. Some groups may have certain institutional privileges, through education and public media, and the process of deliberation may reproduce these inequalities and hierarchies. In addition to those, negotiators may not necessarily resort to reconciliatory discourses or outcomes, especially if the continuation of the "problems" serve better to their interests.

Along the "Kurdish Opening", some important achievements have been reached in terms of defining the problem; however, many important obstacles have prevailed because of the faults in the deliberation process and the deficiencies of deliberative democracy. The government decided to initiate this process through a unilateral decision and did not accept other actors as equal negotiation partners. The process rather seemed like a hierarchical process, where one of the parties has opened space for discussion as a gift or favor to other parties. Another important factor was that there was not an environment that is based on mutual respect and trust. Some of participants were excluded from the process. In the beginning, Prime Minister Erdoğan did not want to meet BDP, which is one of the central stakeholders in this debate.¹²³ Some of the leading figure at the BDP tried to delegitimize the process and tried to present Abdullah Öcalan and Kandil as the real partners of the negotiation process. Society was not prepared psychologically to a genuine process of dialogue and deliberation; leaders from all sides had rather escalated the situation through provoking discourses. Most people could not understand the meaning of the opening, scope of deliberation, contents of the political reforms and the subjects of discussions.

Deliberative democracy can provide some very important and useful tools to address fundamental aspects of the Kurdish issue in Turkey. Kurdish opening was also a new stage to deal with the Kurdish issue in Turkey.

¹²² Iris Marion Young, "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde", içinde Şeyla Benhabib (der.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 1999), ss. 176-180.

¹²³ Yılmaz Ensaroğlu, Dilek Kurban, "Kürtler Ne Kadar Haklı? Türkiye'nin Batısı Kürt Sorununa Bakıyor" *TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporları Serisi, Kürt Sorunu-3* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2011), s. 21.

However as the process demonstrated, neither the partners of deliberation nor the political context in Turkey was ready for a genuine deliberation that would lead to a breakthrough in Kurdish issue. If successfully implemented the process of genuine deliberation could have turned the "Kurdish Opening" into a process of a comprehensive collective reconciliation.

Keywords: Democratic Theory, Participatory Process, Deliberative Democracy, Kurdish Opening

Sezen Ceceli Köse

***Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Öğrencisidir.***